

KAY GLANS:

Tyskland och efterkrigstidens slut

När och på vilket sätt skall Tredje riket bli historia, d v s upplevas med en viss distans och inte vara lika närvarande i den offentliga diskussionen?

Det är långt ifrån en homogen nation som nu av allt att döma är på väg att bildas. I DDR är mycket ogjort vad gäller bearbetningen av den nationalsocialistiska perioden. Av förklarliga skäl har man under den kommunistiska diktaturen inte haft en kritisk diskussion om auktoritetslydnad och intolerans mot oliktankande.

I synnerhet om DDR-medborgarna uppfattar sig som förlorare i en kommande integrationsprocess kommer det förflutna att hinna ikapp dem. Västtyskarna kan däremot förhålla sig mer bejakande till sin historia efter 1945, som ju på många sätt varit framgångsrik.

Denk ich an Deutschland in der Nacht,
Dann bin ich um den Schlaf gebracht

Heinrich Heine

Längtan efter modern i Tyskland fick Heine att skriva denna berömda strof i Frankrike på 1840-talet. I dag får raderna en annan innebörd: utvecklingen i DDR och Förbundsrepubliken sedan murens fall förra året står många nattsömn med förhoppningar och farhågor. DDR genomgår en drastisk avveckling av planekonomin, eftersom man omedelbart utsätts för stark konkurrens från västtyska företag. De östtyska industrier man vill omstrukturera kommer i många fall att snabbt slås ut. Händelserna i Tyskland bekräftar att efterkrigstiden är slut, och att en ny era inleds. Först nu konfronteras vi påtagligt politiskt med den filosofiskt vunna insikten att historien inte följer lagbundna mönster; framtiden är öppen, det finns ingen given riktning, mycket kan hända.

"Livet bestraffar den som kommer för sent", sade Gorbatsjov om Honecker, men det bestraffar sannolikt även den som kommer för tidigt. Det är inte bara ekonomiska och politiska beslut som forceras, och inte bara DDR-medborgarna som hamnat i en tidsmaskin vilken slungar dem in i framtiden. Även omvärldens känslor och attityder utsätts nu för stort förändringstryck. Vem trodde sig inte ha synnerligen gott om tid att verkligen ta ställning till de båda tyska staternas eventuella förening? 1988 kallade Willy Brandt tron på återföreningen för "den andra tyska republikens livslögn". Många hållningar inför tyskarna måste nu definitivt klargöras. Hur stark är egentligen vår

Kay Glans är författare.

misstro mot dagens tyskar och hur mycket av den kan artikuleras i hållbara argument? Det är av största vikt att omvärlden tänker klart i denna fråga, eftersom negativa förväntningar på tyskarna kan provocera fram den "Alleingang" som så många fruktar och på så sätt bli en självuppfyllande profetia.

Redan under "Historikerstreit" 1986 frågade historikern Christian Meier sig, huruvida denna offentliga kontrovers om jämförbarheten mellan nationalsocialismens och stalinismens förbrytelser markerade efterkrigstidens slut. Det är en sak att teoretiskt resonera fram till att en historisk period är slut, något helt annat att på djupet uppleva det. Jag befann mig i Prag förra året under de dramatiska dagar när den kommunistiska regimen föll, och det var först bland massorna på gatorna där som jag verkligen insåg att den politiska, tankemässiga och känslomässiga ordning, som jag levtt med hela mitt liv var på upphällningen. Denna ordning präglades av reaktionen på de nationalsocialistiska förbrytelserna och av det kalla krigets polära struktur, som gjorde konfliktmönstren förutsägbara.

Nationalsocialismen komprometterade de traditionalistiska hållningarna överhuvudtaget. Den fria pedagogik som jag mötte i skolan på 60-talet hade till stor del sitt upphov i att man trodde att disciplin fostrade en auktoritär och potentiellt fascistisk karaktär. Ungdomskulturens genombrott efter andra världskriget hängde också samman med, att det nationalsocialistiska barbariet ägt rum i en framstående kulturnation. Det väckte tvivel på den traderade erfarenhetens värde och stärkte ungdomens och nuets ställning. Naturligtvis eroderades den tradi-

tionella kulturen av det moderna samhällets utveckling som sådan, men tolkningen av nationalsocialismen som en utlöpare av konservatismen påskyndade avgjort processen.

Till denna efterkrigstids mentala ordning hör att en rad idéer och hållningar, som omfattades av nationalsocialister eller som av olika skäl kom att associeras med dem, har varit tabuerade. I de flesta fall har detta naturligtvis varit både nödvändigt och förtjänstfullt, och det är oroväckande att se hur en öppen antisemitism nu träder fram t ex i Sovjetunionen. Men det finns andra idéer vilkas tabuering inte är lika välmotiverad eller självklart konstruktiv. Det var länge kontroversiellt — i synnerhet i Förbundsrepubliken — att tala om nationalkaraktärer, eftersom föreställningen att folkslag i grunden var olika spelade en så stor roll i nationalsocialismen. Men denna typ av generaliseringar innehåller viktiga insikter om socialisationsmönster och kollektiva sätt att reagera på historiska erfarenheter. Nationalsocialismens extrema självhävdelse har också, som bl a den tysk-judiske sociologen Norbert Elias påpekat, gjort det svårt, i synnerhet i Tyskland, att diskutera fenomenet nationalstolthet, d v s det faktum att vår självkänsla som individer är beroende av hur det kollektiv vi tillhör värderas.

Nationalsocialismens socialdarwinism har också starkt bidragit till att frågan om det biologiska arvets betydelse överhuvudtaget trängts bort. Efterkrigstiden har insisterat på att kulturen och inte naturen formar människor, och på så sätt överskattat människors föränderlighet. Det har vidare varit mer eller mindre omöjligt att hävda unga människors be-

hov av auktoriteter utan att bli misstänkt för "kryptofascism".

Uppräkningen skulle kunna göras mycket längre. På gott och ont håller många tabun på att eroderas och tillsammans med utvecklingsoptimismens bortfall skapar det ett nytt klimat. Nietzsche visade sin samtid att den inte insett den enorma betydelsen av Guds död. På liknande sätt kan man hävda att vår tid ännu inte insett hur dramatiskt världen har förändrats genom utvecklingstrons bortfall, och hur akut behovet av nya kollektiva meningar är. Produktion och konsumtion ger inte tillräckligt livsinnehåll, och det finns gränser för hur mycket mening individer kan alstra genom privata livsprojekt. Meningsupplevelsen är beroende av en social koordination — att vi agerar tillsammans med andra för gemensamma mål och mot gemensamma motstånd. Europeerna kommer knappast att stanna vid den rådande fragmentariserade livsupplevelsen, utan snart söka efter något som kan ersätta utvecklingsföreställningen som koordinator av de individuella handlingarna. Pendelrörelsen mellan kaos och ordning kan studeras i Nietzsches tänkande. Under 80-talet har man koncentrerat sig på hans upplösande av all ordning och ignorerat den Nietzsche som tar nästa steg och funderar över nya sätt att ordna världen.

Nationalsocialismen var ett drastiskt försök att övervinna den moderna världens fragmentarisering och skapa ett allomslutande centrum. Det finns på många håll i världen avsevärda risker för en besläktad typ av "politics of cultural despair", som Fritz Stern kallade fenomenet, och förmodligen påverkar denna generella kris- och riskmedvetenhet reaktio-

nen inför händelserna i Tyskland, som ju redan en gång genomgått en kris av detta slag. Det är förstås aldrig en dålig gissning att Tyskland kommer att vara involverat i nya konvulsioner, eftersom det är så stort och ligger i Europas centrum.

*

Det finns en allmän övertygelse om att tyskar bör ta speciella hänsyn vid handhavandet av makt. Misstron, som även gäller dem som är födda långt efter kriget, kolliderar nu tvärt med perspektivet av en eventuell tysk hegemoni i Europa. Det är möjligt att EG och annan utveckling kommer att göra att nationalstaterna förlorar en stor del av sin betydelse, men om så inte blir fallet, är en tysk dominans sannolik. De båda tyska staternas enande, som trots återstående komplikationer, främst gällande den militärpolitiska tillhörigheten, i skrivandets stund förefaller obehagligt antagande, samt Östeuropas frigörelse från Sovjetunionen, tycks möjliggöra den gamla visionen om ett mitteneuropa under tysk ledning. I två förödande världskrig har omvärlden försökt hindra den tyska hegemonin, och även om det nu vinnas på fredlig väg och av stater som åtminstone temporärt distanserat sig från militära ambitioner, så avviker detta perspektiv från en utbredd uppfattning om vad tyskar kan tillåta sig. Misstron mot tyskarna är en fundamental europeisk motsägelse. Rudolf Augstein har onekligen rätt i att omvärlden inte samtidigt kan använda och bestraffa tyskarna. Den kan inte kräva av dem att de skall ta ett stort ansvar för stabiliteten i Europa och samtidigt förklara att man inte litat på dem.

Men det finns avsevärda svårigheter

med att översätta misstron till hållbara argument. I viss bemärkelse innebär den att man överför skulden för national-socialisternas förbrytelser på efterkommande generationer. Föreställningen om en tysk kollektivskuld är problematisk redan när det gäller de tyskar som var vuxna under andra världskriget, och den är ännu svårare att motivera med avseende på de tyskar som lever nu. Man kan som den tysk-judiske historikern Michael Wolffsohn påpekat, inte blunda för att det finns en antigermanism, en föreställning om att tyskarna som folk är oföränderligt skyldiga och onda. Denna uppfattning är mer lik antisemitismen än vad den själv vill medge.

Jag tror inte att många med anspråk på rationalitet vill göra gällande, att det är sannolikt att tyskarna kommer att göra om Auschwitz, men föreställningen om förbrytelseernas möjliga upprepning är känslomässigt livaktig, inte minst på det omedvetna planet. Denna misstro bottenar i antagandet att nationalsocialismen var djupt förankrad i den tyska historien och nationalkaraktären. Att traditionella element i den tyska kulturen var viktiga för nationalsocialismen är obestridligt. Nu senast har Norbert Elias, utifrån sitt civiliseringsperspektiv, visat på kollektiva egenheter i aggressionsutlevelsen och överjagsbildningen hos tyskarna. Att Tredje riket skulle vara en "logisk kulmination" av den tyska historien är emellertid en förhastad slutsats. Närliggande händelser, som nederlaget i första världskriget, bolsjevikrevolutionen och kriserna på 20-talet, var avgörande för nationalsocialismens uppkomst. Den utgjorde på viktiga punkter ett brott med den tyska traditionen, och som Rainer Zitelmann

har visat i sin avhandling "Hitler. Selbstverständnis eines Revolutionärs" fanns det många revolutionära och modernistiska element i Hitlers åskådning.

Man kan alltså inte betrakta Hitler som en extrem konservativ eller som ett redskap för traditionella eliter. Som framgår av Broszats/-Schwabes nyutkomna antologi "Die deutschen Eliten und der Weg in den Zweiten Weltkrieg" hade Hitler initiativet gentemot de traditionella eliterna och manövrerade ut dem. Han spelade en central roll för andra världskrigets utbrott och mordet på judarna. Det betraktas ofta som suspekt att påpeka detta, som om man därmed urskuldade alla andra. Så är det naturligtvis inte; Hitler hade många bara alltför villiga medbrottslingar på olika nivåer. Men utan honom hade historien otvivelaktigt tagit ett annat förlopp. Den komplexa bild forskningen ger av Tredje rikets uppkomst och karaktär underminerar föreställningen att det var en kulmination av den tyska traditionen och därmed också antagandet att sådana rörelser är en permanent fara i Tyskland.

*

Den aktuella utvecklingen spetsar till frågan om, när och på vilket sätt Tredje riket skall bli historia, d v s upplevas med en viss distans och inte vara lika närvarande i den offentliga diskussionen. Föreläsningsbränseln att västtyskarna tränger bort sitt förflutna var riktig före 60-talet, men inte därefter; diskussionen har aldrig varit så intensiv som i slutet på 80-talet. Den s k "Historikerstreit" under vilken Jürgen Habermas anklagade konservativa historiker för "apologetiska tendenser" blev en mediahändelse av stora mått, vilket inte är

vanligt när det gäller historiska spörsmål. I den politiska diskussionen är analogier till NS-perioden mycket frekventa; man diskuterar allt från AIDS, aborter, gen-teknologi m m i ljuset av det förflutna, och få motstår frestelsen att försöka kompromettera motståndarens position genom att på något sätt förknippa den med nationalsocialismen. Anklagelsen för att vara "apologetisk" kan ha ett mycket vagt intellektuellt underlag; det handlar praktiskt taget aldrig om att någon ursäktar nationalsocialismens förbrytelser, utan om att de på olika sätt avviker från motståndarnas förklaringsmodeller. Ändå drabbar anklagelsen ofta med full moralisk kraft. Filosofen Hermann Lübbe menar att debattklimatet i Förbundsrepubliken domineras av en "politisk moralism", vilket bl a innebär att man istället för att vederlägga någons åsikter uttrycker indignation över att han har dem.

Ett exempel på hur affekterad stämningen kan bli erbjuder Jennings öde, talmannen som tvingades att avgå därför att han vid åminnelsen av pogromen 1938 höll ett tal som ansågs skandalöst. Men talet ifråga innehåller resonemang som är allmänt accepterade inom historievetenskapen, och man kan tvärtom se det som ett försök att bryta genom ritualiserade avståndstaganden och förskönanden. Jennings påpekade bl a att Hitler på höjden av sin makt obestriddligen var mycket populär bland tyskarna, något som man annars gärna bortförklarar med hänvisning till att NSDAP inte fick absolut majoritet i fria val.

Reaktionen på talet speglar en stor osäkerhet i hur man skall förhålla sig till det förflutna. Avståndstagandena tenderar att bli ritualiserade och förlora sin

emotionella och moraliska substans. Martin Broszat påpekade i en inflytelserik essä 1985, "Plädoyer für eine Historisierung des Nationalsozialismus", att det kategoriska distansandet från NS-perioden som helhet snarast skär av relationen till det förflutna. Man ställer Tredje riket i ett giftskåp och så angår det en intemer, ger inte upphov till någon kvalificerad moralisk reflektion. Broszat pläderade för en historisering, en "normalisering" av det historiska medvetandet, vilket innebär att man också varseblir att inte allt som hände då tjänade regimens brottsliga syften.

Hans appell har vunnit gehör i synnerhet bland yngre historiker, som forskar kring de hopp om social och ekonomisk förändring som fick många att ansluta sig till nationalsocialismen. Men att uppmärksamma t ex den sociala utvecklingen under NS-perioden kan förstås leda till att mordet på judarna och andra förbrytelser blir mindre dominerande i perspektivet. Den judiske historikern Saul Friedländer har ihärdigt polemiserat mot Broszat och menar att man inte kan avkriminalisera någon aspekt av denna brottsliga regim. Varje insats stödde mordapparaten. Broszat har replikerat att en sådan attityd om man renodlar den, blockerar insikten i epoken. Denna polemik mellan två framstående historiker visar att det inte finns ett gemensamt perspektiv från vilket Tredje riket glider bort i tiden.

Frågan hur det förflutna skall hållas levande är synnerligen relevant när det gäller de unga tyskarna, för vilka Tredje riket börjar kännas avlägset i tiden. Man bör vara försiktig med att likställa denna känsla av att det var länge sedan med

bortträngning och bagatellisering. Att känna sig mindre berörd av det förflutna är heller inte samma sak som att önska det eller dess värderingar åter. I åtskilliga fall väcker försöken att få ungdomar att känna sig drabbade av det förflutna snarast en motsatt reaktion. Historien ingår ju också i en maktkamp mellan nya generationer. Författaren Adolf Muschg har påpekat att skollärare, som är födda strax före eller efter kriget, ibland använder Auschwitz som ett maktmedel mot yngre. Eftersom lärarna politiskt ofta är oppositionella, ser de sig som hypotetiska offer för nationalsocialismen; under Tredje riket skulle de ju ha varit förföljda. De ungdomar som angriper dem och vad de står för, hamnar därför på bödlarnas sida.

*

Är det då så att tyskarna plågas av sitt förflutna? Människor i Förbundsrepubliken går knappast med "böjda ryggar", men förvisso har Norbert Elias rätt i att "tyskarnas vi-bild är nersmutsad genom minnet av nazisternas övergrepp" och det gäller också för yngre tyskar. Är det då inte ytterst önskvärt att tyskarna efter denna orgie i brutal självhävdelse har ett problematiskt och eftertänksamt förhållande till sig själva? Självklart, samtidigt som man bör vara medveten om att det finns ett samband mellan en negativ självbild och extrem chauvinism. Elias påpekar att tyskarna, liksom befolkningen i andra högindustrialiserade länder, avkrävs en omfattande transformation av de individuella driftstrukturerna, men att den psykiska ekonomi som gör denna självkontroll relativt uthärdlig inte fungerar särskilt bra för tyskarna. Forsakel-

sen kompenseras vanligtvis genom att civiliseringen inlemmar en i ett kollektiv som förhöjer ens individuella värde. Men "belöningen i form av en känsla av speciellt värde i att vara västtysk, förblir ganska begränsad – ifall den överhuvudtaget existerar".

Den tyska nationella identiteten saknar den stabilitet som den franska och engelska har, vilket ger extrem nationalism ett spelrum. Det är lätt att glömma hur många drastiska förändringar det tyska samhället egentligen har genomgått i modern tid. Enandet 1871, novemberrevolutionen 1918, maktovertagandet 1933, nederlaget och delningen efter 1945, och nu 1990 den hägrande återföreningen. Seklets händelser har sannerligen inte gjort det lättare för tyska att etablera en sansad självbejakelse.

Historiska händelser påverkar människor i många generationer, påpekar Elias, och omfattande integrations- och reaktionsprocesser efter Tredje riket kvarstår säkert. Det utesluter dock inte att den intensiva relation till NS-perioden som har präglat Förbundsrepublikens offentlighet de senaste åren kan komma att modifieras. Den har sannolikt hängt samman med den blockering av initiativet som efterkrigstidens låsta ordning medförde. Relationen till det förflutna och den tyska självbildens utsatts nu för ett förändringstryck när möjligheter till en omgestaltning av Europa öppnar sig. Augsteins påpekande att man inte samtidigt kan använda och straffa tyskarna har också en intern relevans. De som omformar Europa kommer sannolikt att få en mer positiv syn på sig själva som kollektiv. Man kan heller inte utesluta att det finns ett uppdämt behov av mer okomplicerad

självbejakelse hos tyskarna efter den långa askesen.

Socialdemokraten Peter Glotz befarar att en förkrigsnationalism får en renässans i Tyskland. Andra tror att Europas ekonomiska integration och massmediernas sammansmältning av världen har gjort nationalismen överspelad. Jag tror tvärtom att världens svåröverskådlighet kommer att stimulera avgränsade identiteter, regionala eller nationella. Ett globalt sammanhang är svårt att relatera till och medger inte den täta vi-känsla som är så betydelsefull. Nationalismen blir också relevant av den anledningen att de framtidsorienterade världsbilderna har kollapsat, och därmed också en rad meningsbärande strukturer; mycket tyder på att man kommer att kompensera sig för det genom en starkare och tätare kollektiv identitet. På olika håll i Östeuropa ersätter nationalismen kommunismen som identitets- och meningsskapande föreställning.

Tidigare enanden av tyskarna i Europa har lett till en sådan styrka att frestelsen att "gripa efter makten i världen" vuxit sig stark. Mycket har förändrats i världen i och med andra världskriget men ett kommande förenat Tyskland i en kontinent utan blockindelning och med ett försvagat Sovjet, kan bli mäktigt nog för att aktualisera för Europa svårhanterliga maktambitioner. På denna punkt finns anledning till viss långsiktig oro, eftersom maktpotential nästan automatiskt alstrar strävan efter förverkligande. Av den anledningen är det orimligt att föreställa sig ett neutralt Tyskland; så stora formationer är inte neutrala eftersom de är kapabla att själva föra maktpolitik.

*

Inte för att väst- och östtyskar f n befinner sig i något gemenskapsrus. För tillfället växer friktionen mellan dem, och SPDs Lafontaine förefaller vara beredd att försöka exploatera den politiskt. Västtyskarna är tveksamma till att betala priset för återföreningen i form av höjda skatter, förvärrad bostadsbrist och ökad arbetslöshet. Östtyskarna å sin sida fruktar för att bli andra klassens medborgare. Omvärlden har i stor utsträckning förlikat sig med ett enande därför att det antas vara enda möjligheten att vända flyktingströmmen, hindra DDRs sammanbrott och en överbelastning på Förbundsrepublikens resurser. Obestridligen kommer många processer att löpa smidigare om staterna är förenade, men det utesluter inte att det forna DDR kollapsar. Konkurrensen från väst kommer att knäcka många DDR-företag; några tror att upp till 70 % av dem saknar möjlighet att överleva i en marknadsekonomi och det finns prognoser som talar om upp till 3,5 miljoner arbetslösa i DDR. De västtyska företagen är intresserade av DDR som marknad, men har relativt litet behov av att utöka sin produktionskapacitet. Av mycket tal och kontakter har därför blivit mycket få konkreta investeringar. På officiellt håll hoppas man att småföretag skall fylla ut luckorna, men risken finns att massarbetslöshet ändå driver folk västerut.

Tyskarnas nationella identitet har som sagt länge varit problematisk och det är långtifrån en homogen nation som nu av allt att döma är på väg att bildas. Under de gångna åren har man hunnit skaffa sig olika beteenden och historia; hur djupt skillnaderna sitter vet ännu ingen. Att många östtyskar längtar efter kapita-

lismen kan förleda en att tro att de också är redo för den, men tillvaron i en planekonomi har satt sina spår. "Miljoner människors mentalitet förändras inte på en dag", konstaterar Elmar Pieroth, Lothar de Maizières västlige rådgivare.

Det finns också en avsevärd misstänksamhet mot östtyskarna från västtyskarnas sida. Karl Heinz Bohrer påpekar i tidskriften "Merkur" att västtyska studenter misstänker att östtyskarna har kvar mycket av den auktoritära karaktären. Den östtyske psykiatern Maaz bekräftar denna misstanke med sin beskrivning av östtysken i gemen: "Han är auktoritetsberoende, ängslig och känslomässigt blockerad, framför allt hämmad i sin aggressivitet. Men under denna yta, som brister först vid stort tryck, pyr de häftigaste känslor: mordiskt raseri, vanmäktig ångest, samt djup smärta och förlamande sorg."

Vad som skiljer omvälvningen i DDR från den i andra östländer är att de intellektuella inte spelat en särskilt framträdande roll. Studenterna har i stor utsträckning förhållit sig passiva. Det finns överhuvudtaget en klyfta mellan de intellektuella och massan i DDR. Revolutionen och viljan till återförening kom som en överraskning, eftersom stämningen bland folket inte blivit artikulerad. Som historikern Peter Brandt påpekat är de tyska intellektuella genom historiska erfarenheter misstroga mot sitt eget folk. De har stötts ut såsom varande "riksfiender", "november-förbrytare", "judiska marxister" etc. I DDR har man haft en större tro på socialismen än vad som varit fallet i många andra östeuropeiska länder, hävdar Hubertus Knabe i inledningen till antologin "Aufbruch in eine andere

DDR". Det gäller i varje fall för de intellektuella. Självklart har många författare låtit sig köpas och korrumpas av regimen, men även oppositionella som vågat ta strid för sina åsikter befinner sig till vänster, fastän de nu är osäkra på vad det innebär.

De socialistiska idéernas starka fäste kan delvis bero på att Marx och andra ledande kommunister var tyskar, och man skall inte glömma hur många som röstade på kommunisterna under mellankrigstiden. Att efter andra världskriget vilja bygga ett nytt samhälle var en reaktion på Tredje riket och ett sätt att bemästra skuldproblematiken. Genom att betrakta sig som arvtagare till det bättre Tyskland tyckte man sig i DDR undgå skulden för Tredje rikets illgärningar. Förhållandet mellan de båda tyska staterna har också haft sin betydelse för den östtyska radikalismen. Från de västtyska intellektuella, som precis som de svenska varit allmänt antikapitalistiska, har kravet ställts att östtyskarna inte skall ge upp strävan att skapa ett alternativ till kapitalismen.

Det talas mycket om de materiella bristerna i DDR, men den andliga nöden är också påfallande. Psykiatern Maaz menar att östtyskarna flyr in i enandet för att slippa det sorgearbete som är oupplösligt förknippat med att ha deltagit, fastän synnerligen motvilligt i många fall, i ett misslyckat samhällsbygge. Mycket är också ogjort vad gäller bearbetningen av NS-perioden; av förklarliga skäl har man under den kommunistiska diktaturen inte haft en kritisk diskussion om auktoritetslydnad och intolerans mot oliktankande.

I synnerhet om DDR-medborgarna uppfattar sig som förlorare i en kommande integrationsprocess kommer det för-

flutna att hinna ikapp dem. De tvingas tillbaka in i en DDR-identitet och måste försöka göra något meningsfullt av den, vilket naturligtvis lätt kan leda till realitetsförvanskning. Västtyskarna kan däremot förhålla sig mer bejakande till sin historia efter 1945, som ju på många sätt varit framgångsrik. Hur bearbetningen av stalinismen i DDR kommer att samsas med relationen till NS-perioden i det offentliga medvetandet är svårt att säga. Vissa förskjutningar är dock sannolika. Den "anti-antikommunism" som varit dominerande i Förbundsrepubliken, och bl a lett till att man förskönat förhållandena i DDR, är förmodligen på upphällning. Gissningsvis kommer jämförelser mellan stalinism och nationalsocialism inte att vara lika kontroversiella i framtiden.

Men många tycks hoppas att den ekonomiska utvecklingen så småningom skall skapa en fungerande enhet. Det är inte första gången som tyskarna förlitar sig på att tillväxt skall integrera nationen; det finns vissa paralleller till det wilhelmska Tyskland. Den engelske ekonomihistorikern Harold James menar att man kan urskilja cykler av olika sorters nationalism i tysk historia. Först hade den en kulturell emfas, som före 1871, då man med nation förstod en kulturell gemenskap. När de tyska staterna enades hoppades man ett ekonomiska tillväxten skulle medföra en sammansmältning av den heterogena nationen. När det sedan visade sig att ekonomin inte infriade denna förvänt-

ning, utan tvärtom skapade nya motsättningar, avlöstes denna ekonomiska nationalism av en extrem politisk och kulturell nationalism. James menar att denna cykel av kulturell, politisk, ekonomisk och sedan ånyo kulturell nationalism har gjort sig gällande även efter andra världskriget, fastän i dämpad form.

Han ser det som ett av de stora problemen i det tyska samhället, att den nationella identiteten inte är knuten till institutioner utan till den ekonomiska expansionen, som ju kan fallera. James prognos, gjord strax före murens fall, är att ingen av de båda tyska staterna skulle klara av en verklig ekonomisk kris, eftersom den skulle rasera deras legitimitet. Vad gäller DDR kan man på sätt och vis säga att han fått rätt.

För tillfället befinner vi oss uppenbarligen i en fas, när man tilltror ekonomin en förmåga att integrera de båda tyska staterna. Det har sina risker att belasta den ekonomiskt effektiva kapitalismen med uppgiften att lösa komplicerade integrations- och identitetsfrågor. Vid en verklig ekonomisk kris står man helt blottställd, eftersom den nationella identiteten inte är förankrad i institutioner. Nu pekar prognoserna för den västtyska ekonomin på fortsatta strålande tider, och man talar på sina håll om att kapitalismen övervunnit recessionen. Låt oss hoppas det. En allvarlig ekonomisk kris i Europa inom den närmaste framtiden kan förvandla kontinenten till en politisk krutdurk.